

Karolina Tomala

Panchroniczne gniazdo słowotwórcze leksemu "słowo"

Linguarum Silva 4, 39-57

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Panchroniczne gniazdo słotwórcze leksemu *słowo*

Uwagi wstępne

Niniejszy artykuł dotyczy wybranych historycznych derywatów pochodzących od rzeczownika *słowo*. Rodzina wyrazów związana z tym leksemem przedstawiona została w panchronicznym gnieździe słotwórczym. Obejmuje ono derywaty odnotowane w przedziale od XV do XX wieku. Oczywiście termin *panchronia* może być rozumiany wielorako, co wynika z różnych możliwości postrzegania kategorii czasu. Jedną z nich jest przyjęcie założenia, że nie tyle ważny jest sam czas, ile zmieniające się w nim ludzkie poznanie. Funkcjonuje także pojęcie *panchronii* jako metody pozwalającej na otrzymanie pełnego obrazu danego zjawiska przez zestawienie danych synchronicznych i diachronicznych (PASTUCHOWA, 2007: 124) i takie rozumienie tego terminu przyjmuję w niniejszym artykule. Ten sposób przedstawienia materiału wynika z celu analizy, jakim jest pokazanie w miarę możliwości wszystkich derywatów, które istniały w historii, a nie porównywanie gniazd z odległych względem siebie wieków.

Przed wszystkim istotne jest, że dawniej leksem *słowo* funkcjonował w większej liczbie znaczeń, choć ryzykowne jest twierdzenie, że pewne jego sensory są już zupełnie zapomniane. Brak jednoznacznego określenia współczesnego statusu znaczeń *słowa* nie ogranicza jednak możliwości panchronicznego przedstawienia semantyki tego leksemu. Jako podstawowe źródło informacji na temat jego znaczeń przyjmuje się dane zawarte w słownikach języka polskiego¹.

Celem niniejszego opracowania jest rejestracja przemian w obrębie gniazda słotwórczego leksemu *słowo* w całej historii polszczyzny oraz

¹ Autorka zdaje sobie sprawę, że dawne słowniki mogą zawierać neologizmy, wyrazy utworzone przez autorów słowników, tym samym ma świadomość, że do materiału pozyskiwanego z dawnych źródeł leksykograficznych podchodzić należy z dozą ostrożności.

pokazanie ich roli i miejsca w zmieniających się realiach kulturowych, sposobie myślenia itp.

Panchroniczne gniazdo słowotwórcze leksemu *słowo* – omówienie

Punktem wyjścia dla stworzenia panchronicznego gniazda słowotwórczego leksemu *słowo* był *Słownik gniazd słowotwórczych współczesnego języka polskiego* pod redakcją Hanny Jadackiej. Materiał ten uzupełniony został znaczeniami oraz derywatami wynotowanymi ze *Słownika staropolskiego* oraz z trzech słowników rejestrujących słownictwo chronologicznie późniejsze: *Słownika języka polskiego* Samuela Bogumiła Lindego, *Słownika wileńskiego* oraz *Słownika warszawskiego*. Gniazdo słowotwórcze zawiera derywaty bez datowania ich obecności w zasobie leksykalnym użytkowników języka – ta wiedza nie jest w tym wypadku konieczna, a podane informacje mogłyby być błędne lub niepełne.

Przy derywatach i znaczeniach znanych także współcześnie celowo nie zostały oznaczone źródła, z których pochodzą przykłady. Informacje tego typu podaję jedynie przy formacjach i sensach już wycofanych z języka.

Dla większej czytelności gniazda wprowadzone zostało rozróżnienie graficzne. Te derywaty i znaczenia, które trwają w języku polskim od staropolszczyzny do czasów współczesnych, zostały zapisane czcionką pogrubioną (**bold**). Te, które pojawiły się w wiekach późniejszych, ale współcześnie nie są już odnotowywane – czcionką pochyłą (*kursywa*). Pozostałe (czyli te, które zostały udokumentowane później niż w staropolszczyźnie i trwają w zasobie polszczyzny do współczesności) zapisano czcionką zwykłą (zob. schemat 1)².

Aby możliwe było prześledzenie zmian, jakie zaszły na przestrzeni czasu w obrębie gniazda słowotwórczego leksemu *słowo*, i aby analiza ta była czytelna, pożyteczne jest dokonanie podziału wewnątrz samego gniazda i pogrupowanie derywatów według części mowy (podział może różnić swoją prostotą i oczywistością, niemniej pozwala uczynić wywód bardziej czytelny).

² Por. rozwiązanie zastosowane w: K. WAŚKOWSKI: *Stażność i zmienność polskiej leksyki animalistycznej. Nazwy zwierząt w historii języka polskiego*. Katowice 2014. Praca doktorska (maszynopis).

Gniazdo słotwórcze leksemu słowo

SŁOWO 1. 'znak językowy przedmiotu myśli'

cudzysłów 'znak graficzny w postaci dwóch przecinków, którym się ujmuje wyrazy cytowane'

międzysłowie 'to, co zostaje wyrażone nie za pomocą słów (np. mimiką, gestem)'

pośłowie 'uwagi na końcu książki'

póśłowo 'rzucane w rozmowie krótkie, pojedyncze słowo; monosylaba'

przedśłowie 'rozdział na początku książki'

pustosłowie 'posługiwanie się wieloma słowami zbędnymi, niewnoszącymi nic istotnego do treści; pusty frazes'

- pustosłowny 'zawierający wiele zbędnych słów, frazesów'

słownictwo 1. 'ogół wyrazów wchodzących w skład jakiegoś języka; wyrazy i terminy dotyczące jakiejś specjalności'

słownictwo 2. '= słownikarstwo: sztuka pisania słowników, dział słowników w literaturze' (SWil, SW)

słownictwo 3. 'pusty frazes' (SWil, SW)

słownik 1. 'zbiór objaśnianych wyrazów ułożonych według pewnej zasady'

słowniczek 'mały słownik; zeszyt do wpisywania słówek'

słownikarnia *środ.* 'opracowywanie słownika do druku; lokal, gdzie mieści się redakcja słownika'

słownikarz 'specjalista w zakresie układania słowników; leksykograf'

słownikarstwo 'układanie słowników; nauka o metodach opracowywania słowników; leksykografia'

słownikarski 'przym. odpowiadający rzecz. słownikarz a. słownikarnia'

słownikowy 1. 'przym. od słownik jako zbiór wyrazów ułożonych według pewnej zasady'

słownik 2. 'pewnie określony zasób wyrazów; słownictwo'

słownikowy 2. 'przym. od słownik jako określony zasób wyrazów'

słownikowo 'pod względem słownictwa'

słownik 3. *środ.* 'opracowywanie słownika do druku; lokal, gdzie mieści się redakcja słownika'

słowolejstwo 'nadmiar słów; rozwlekłość, rozwodzenie się; wielosłowie'

słowotok 'błędzne wypowiedzenia szybko następujących po sobie słów; logorea - potok słów, słowotok'

słowotwórstwo 1. *jęz.* 'nauka o budowie wyrazów'

słowotwórca 'twórca nowych wyrazów'

słowotwórczyni *red.* 'feminytywum od słowotwórca'

- słowotwórstwo 2. rzad. 'tworzenie wyrazów'
 słowotwórczy jęz. 'dotyczący słowotwórstwa'
 słowotwórczo 'przysł. od słowotwórczy'
- słówko 1. 'zdrobnienie od słowo; małe, krótkie słowo, krótka wypowiedź'
 półsłówko 1. 'rzucane w rozmowie pojedyncze słowo; byle słówko;
 monosylaba'
 półsłoweczek '= zdrobnienie od półsłówko w zn. 1.'
 półsłówko 2. 'znaczące słowo, aluzja, niedopowiedzenie'
 słoweczek 'zdrobnienie od słówko w znaczeniu małe słowo, mała, krótka wypowiedź'
- słówko 2. (tylko lm) 'wyrazy obcego języka wypisane z objaśnieniem'
 słowsko 'słowo brzydkie grube' (SWil), 'zgrubienie od słowo' (SW)
- wielosłowie 'używanie zbyt wielu słów; wielosłowność'
 - wielosłowny 'używający zbyt wielu słów, złożony ze zbyt wielu słów'
 - wielosłowność 'używanie zbyt wielu słów; wielosłowie, wielo-
 mówność, gadatliwość'
- wodosłowie rzad. 'frazesy pozbawione treści; pustosłowie, wodolejstwo'
- dosłowny 'zgodny co do słowa'
 - dosłowność 'rzecz. od dosłowny'
 - dosłownie 1. 'przysł. od dosłowny'
 - dosłownie 2. pot. 'zupełnie, całkowicie'
- gołosłowny 'oparty tylko na słowach, a nie na dowodach, faktach'
 - gołosłowność 'rzecz. od gołosłowny'
 - gołosłownie 'przysł. od gołosłowny'
- pozasłowny 'niemieszczący się w słowach, niewyrażony całkowicie
 słowami, niezależny od słów'
- codosłowny 'dosłowny, słowo w słowo, co do słowa' (SW)
- słowny 1. 'składający się ze słów, wyrażany mową; ustny'
 - słownie 'napisany słowami (a nie cyframi)'
- słowny 2. 'dosłowny, literalny' (SL, SWil, SW)
- słowny 3. 'co mówi, a nie czyni' (SL), 'przysięgający, ale nie czyniący' (SWil),
 'na czczych słowach tylko zasadzający się' (SW)
- słowem uż. przysł.
- słowie 1. 'to jest, to znaczy, czyli, inaczej' (SStp, SL, SW)
- słowie 2. 'mianowicie' (SStp, SL, SW)
 - słowomocny = słowomocen 'potężny w słowie, władający słowem'
 (SWil, SW)
 - słowomocarz poet. rzad. 'ktoś obdarzony mocą słowa' (SJPD)
- słowopłynny 'którego mowa jest płynna, potoczysta' (SWil, SW)
- słówkołów 'ten, co łowi cudze słówka' (SW)
- słowosiewca = siejostowca 'próżny gaduła' (SL, SWil, SW)

- słoworód 1. 'słowo pierwotne, z którego się rodzą inne słowa' (SL, SWil, SW)
 - słoworód 2. 'nauka o pochodzeniu słów, etymologia' (SL, SWil, SW)
 - słoworodowy 'etymologiczny' (SW)
 - słoworodować 'zajmować się etymologią' (SW)
 - słoworodowanie 'rzecz. od słowodować' (SW)
 - słowoszyk 'składnia' (SWil, SW)
 - słowostan 'zasób słów, słownictwo' (SJPD)
 - słowozbiór 'zbiór, zasób, komplet wyrazów' (SW)
 - słoworóbstwo 'tworzenie nowych wyrazów' (SW)
 - słoworób '= słowotwórca, ten, co tworzy nowe wyrazy, neolog' (SW)
 - przysłowie 1. 'opinia, pogląd, sąd ogółu' (SStp)
 - przysłowie 2. 'nazwa, przydomek' (SStp)
 - przysłowie 3. 'przycinek, przygana' (SL, SWil, SW)
 - przysłowie 4. 'zdanie' (Mam takie przysłowie, to go wypłunę (=wypowiem)) (SW)
 - przysłowie 5. 'zwyczaj' (Mam takie przysłowie kląć) (SW)
 - słoworzeczna 'nauka o języku, gramatyka' (SStp)
- SŁOWO 2. 'wypowiadanie się; mowa, język'
- słowiec 1. 'wyrażać słowami, wypowiadać' (SWil, SW, SJPD)
 - posłowiec 'wypowiedzieć, przedłożyć' (SStp)
 - **wysławiać, wysłowić (się) 'wyrazić co słowami (w mowie i piśmie); wypowiedzieć się'**
 - **wysławiciel 'który co wysławia'** (SL, SWil)
 - **wysłowie 'zgłoska, sylaba'** (SStp)
 - **wysłowny 1. 'wyraźny, jasny'** (SStp)
 - **wysłownie 'wyraźnie, jasno'** (SStp, SW)
 - **wysłowny 2. 'który może być wyrażony słowami'** (SWil, SW)
 - **wysłowny 3. 'mający łatwość wystawiania się'** (SW)
 - **wysłowienie przestarz. 'wyrażenie, zwrot, określenie'**
 - **niewysłowiony 'niedający się wyrazić słowami; niewypowiedziany, niezmierny'**
 - niewysłowienie 'przysł. od niewysłowiony - niewymownie, niezwykle, ogromnie'
 - **bezsłowny 'niewyrażony słowami, niezawarty w słowach; milczący'**
 - **bezsłownie 'przysł. od bezsłowny'**
 - **słowiec 2. 'głosić, ogłaszać, mówić o kimś/o czymś'** (SWil, SW)
 - **słowiec 3. 'wysławiać, wychwalać, wielbić, uwielbiać'** (SW)
- SŁOWO 3. 'naturalna zdolność mówienia' (SWil)
- SŁOWO 4. 'tekst' (tylko w lm)
- **słowopieśń 'słowa, tekst, piosenka'** (SWil, SW)

SŁOWO 5. 'obietnica, przysięga, zobowiązanie, poręczenie'

- słowny 4. 'dotrzymujący danego słowa'
 - słowność 'rzecz. od słowny jako dotrzymujący danego słowa, obietnicy'
 - niesłowny 'niedotrzymujący słowa, obietnic'
 - niesłowność 'brak słowności, niedotrzymywanie słowa'

SŁOWO 6. przestarz. 'czasownik'

- słowny 5. 'tyczący się słowa gramatycznego, czasownika, ze słowa urobiony' (SWil, SW)
- przysłówek 'nieodmienna część mowy'
 - przysłowny przestarz. 'przysłówkowy, zależny od czasownika'
 - przysłówkowy jęz. 'przym. od przysłówek - użyty w funkcji przysłówka, mający charakter przysłówka'
 - przysłówkowo 'jako przysłówek'
- odsłowny jęz. 'utworzony od podstawy czasownikowej'

SŁOWO 7. 'sentencja; słowa godne pamięci' (SWil); 'przysłowie' (SStp: 'zdanie odnoszące się pierwotnie do określonego zdarzenia, sytuacji, osoby lub rzeczy, powtarzane później tradycyjnie, najczęściej w znaczeniu przenośnym')

- przysłowie 6. 'krótkie zdanie tradycyjnie powtarzane, sentencja'
- przysłowiowy 'przym. od przysłowie'
- przysłowiowo 'przysłówek od przysłowiowy'

SŁOWO 8. 'wyrok' (SWil)

SŁOWO 9. 'cena, ostatnia cena' (SWil)

SŁOWO 10. 'Jezus Chrystus' (SWil)

SŁOWO 11. 'wokabula, wyraz z objaśnieniem znaczenia jego' (SWil)

- słowomiennik 'objaśnienia wyrazów, nomenklatura' (SWil, SW)

SŁOWO 12. 'prawo przemawiania' (SJPd)

Derywaty czasownikowe

Analizując leksem słowo, można obserwować zarówno wycofywanie się z języka poszczególnych jego znaczeń, jak i zanikanie wielu derywatów od niego tworzonych – zarówno tych, które powstały od znaczeń współcześnie już nienotowanych przez słowniki, jak i tych utworzonych od znaczeń nadal funkcjonujących. Zdarza się też niejednokrotnie, że leksemy współcześnie motywowane bezpośrednio rzeczownikiem słowo okazują się z perspektywy diachronicznej derywatami od derywatów, które dziś już nie funkcjonują.

Ciekawe z kilku względów wydają się derywaty znajdujące się w grupie czasownikowej. Współczesne gniazdo słowotwórcze leksemu słowo

zawiera dwa czasowniki (będące parą aspektową): *wysławiać*, *wysłowić* (się) ‘wyrazić co słowami (w mowie i piśmie); wypowiedzieć się’ (SJPD³). Warto prześledzić rozwój semantyczny tych leksemów.

Czasowniki *wysławiać* i *wysłowić* zostały odnotowane już w SStp. Na podstawie definicji oraz podanych w nim egzemplifikacji można wysnuć kilka wniosków dotyczących zmian zachodzących zarówno w semantyce tych dwu wyrazów, jak i w ich wzajemnej relacji.

W staropolszczyźnie istniały dwa podobne czasowniki: *sławić* oraz *sławić*. Pierwszy z nich związany jest z gniazdem słowotwórczym leksemu *słowo*, drugi – z gniazdem rzeczownika *sława* (pomija się w tym miejscu kwestie dotyczące kierunku motywacji). *Sławić* jest czasownikiem znanym do czasów współczesnych. Natomiast *sławić* to czasownik, który wycofał się z zasobu polszczyzny.

Na podstawie zachowanego materiału językowego widzimy, że znaczenie czasownika *sławić* od staropolszczyzny nie zmieniło się – oznaczał wówczas (podobnie jak współcześnie): ‘wyrażać uznanie, szacunek’, ‘uczynić głośnym, znanym’. Natomiast *sławić* w dobie staropolskiej znaczyło to samo, co współcześnie *wysłowić* (czy też raczej jego niedokonyany odpowiednik: *wysławiać*), zatem: ‘wypowiadać, przedstawić słowami’. Taką samą semantykę miał także w staropolszczyźnie czasownik *wysławiać*, który również możemy wiązać ze *sławić*. To wyraźnie pokazuje, jak blisko semantycznie były interesujące nas leksemy: *sława*, *słowo*, *sławić*, *wysławiać*, *sławić*, *wysłowić*. Jest to zrozumiałe, wszak zarówno w wyrazie *słowo*, jak i w leksemie *sławić* odnajdujemy wspólny pierwotny rdzeń: **klēu* ‘słyszeć’ (SBor).

Przenikanie się znaczeń derywatów czasownikowych zaświadcza ją także słowniki zawierające leksykę z czasów późniejszych. W SW pod hasłem *sławić* odnajdujemy, poza znaczeniami znanymi także współcześnie i treściami pejoratywnymi: ‘zniesławiać, osławiać, obmawiać, czernić, obgadywać’, również definicję ‘mówić, opowiadać, głosić, rozgłaszać’ oraz przykłady:

Sławią co, wieść jest, gruchnęło. (L),

Dziś też jeszcze, powiada Karjon, sławią, iż w Tauryce Gotowie mieszkają, którzy języka niemieckiego używają. (Stryjk.),

Romulus i Remus od wilczycy wychowani, jako sławią, Rzym zdobyli. (Stryjk.).

Czasownik *sławić* figuruje w SW także, oprócz znaczeń związanych z mówieniem, jako ‘wysławiać, wychwalać, wielbić, uwielbiać’, co popar-

³ Objasnienia skrótów tytułów słowników znajdują się na końcu artykułu.

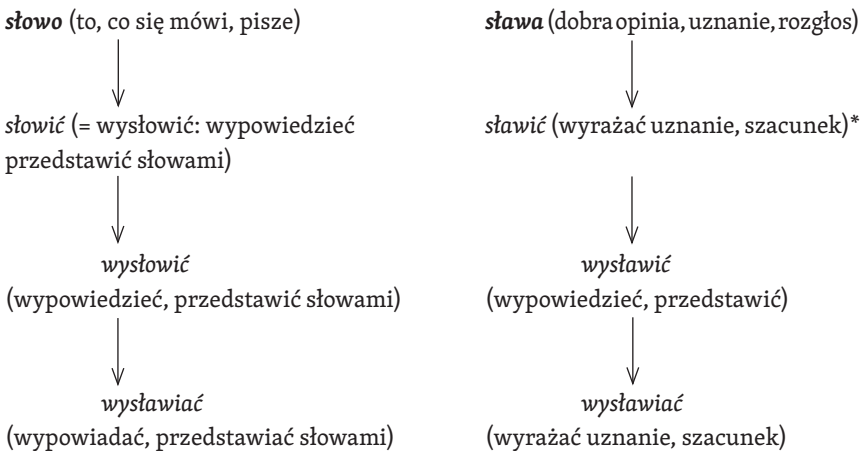
te jest cytatem z XVI wieku: *Słowili lud taki błogosławiony, którego jest Pan, Bóg jego* (Leop.). Wszystko więc wskazuje na to, że czasowniki te mogły być w niektórych kontekstach stosowane wymiennie, a dopiero z biegiem lat ich znaczenia wyspecjalizowały się. Dodajmy, że leksem *sławić* został odnotowany jeszcze w SJPD, lecz oznacza w nim już tylko ‘wyrażać w słowach, wypowiadać’, w związku z czym widać, że jego etymologiczne pokrewieństwo z czasownikiem *sławiać* zostało zatarte.

Ciekawym dopełnieniem tej części analizy są uwagi o czasowniku *wysławiać*. W staropolszczyźnie derywat ten miał dwa znaczenia: ‘wypowiadać, przedstawiać słowami’ i ‘wyrażać uznanie, szacunek’ (SStp). Funkcjonował tym samym jako odpowiednik aspektowy obu omówionych wcześniej leksemów, zatem zarówno *wysławiać*, jak i *wysławić* (wymiana samogłosek o do a jest zjawiskiem dosyć częstym, np. *ogłosić* – *ogłaszać*, *zaprosić* – *zapraszać*)⁴.

Dla większej przejrzystości wyводу można pokusić się o stworzenie uproszczonego schematu (z uwzględnieniem znaczeń z SStp), który pokazuje bliskość semantyczną leksemów *słowo* i *sława* w staropolszczyźnie (schemat 2).

SCHEMAT 2

Pochodzenie czasownika *wysławiać*

*Kierunek motywacji leksemów *sława* i *sławiać* jest umowny i uproszczony na potrzeby schematu.

Źródło: Opracowanie własne.

⁴ Jest to oboczność apofoniczna, występująca w parach czasowników iteratywnych i duratywnych. Warto wspomnieć, że oboczność samogłosek a do o w rzeczownikach *sława* i *słowo* jest kontynuacją przedpolskiej długości samogłosek, z których krótkie a i o przechodziło w o, natomiast długie – w a.

Również współcześnie znaczenie czasownika *wystawiać* odsyła zarówno do leksemu *sława*, jak i *słowo*. W najnowszych słownikach jest on odnotowywany w dwóch homonimicznych znaczeniach, zawsze jako forma niedokonana: pierwsze znaczenie (*wystawiać* I) jest motywowane czasownikiem *wystawić*: *podn.* ‘powiedzieć (mówić), napisać (pisać) o kimś z uznaniem, nie szczędząc pochwał, wychwalać kogoś, coś, opiewać czyjąś sławę; podnieść (podnosić)’: *Wystawiać czyjąś skromność, gościnność. Wystawiać czyny bohaterskie* (USJP) – w tym znaczeniu widać wyraźny związek z leksemem *sława*. Drugie znaczenie (*wystawiać* II) pochodzi od czasownika *wysłowić*: *książk.* ‘wyrazić (wyrażać) coś słowami; wypowiedzieć (wypowiadać)’: *Nie umieć wysłowić swoich uczuć* (USJP) – tutaj z kolei bardzo czytelne jest powiązanie z leksemem *słowo*.

Dzisiaj pokrewieństwo rzeczowników *słowo* i *sława* nie jest na pewno tak wyraźne, jak w wiekach przeszłych. Niewątpliwie jednak czasowniki te są ze sobą historycznie spokrewnione. Przypomnijmy uwagi Krystyny Długosz-Kurczabowej zawarte w *Wielkim słowniku etymologiczno-historycznym języka polskiego*:

Charakterystyczną cechą języka pie. było także to, że samogłoski rdzenne mogły występować w postaciach zróżnicowanych jakościowo i iloczynowo (apofonia jakościowa i ilościowa), dlatego też w prśł. oprócz morfemów **slov-*, **slu-* występowały też **slav-* [...], np. pol. *sława* ‘mowa, opinia’ [...].

(DŁUGOSZ-KURCZABOWA, 2008: 606)

Nie ma także wątpliwości, że derywat *wystawiać* jest czasownikiem homonimicznym. Nie można jednak odrzucić możliwości, że dawniej czasownik ten był polisemiczny i stanowił niejako pomost łączący dwa spokrewnione ze sobą wyrazy: *słowo* i *sława*. Oczywiście jego obecność w obu gniazdach słowotwórczych może być jedynie wynikiem homonimii, ale zarówno etymologiczne pokrewieństwo *sławy* i *słowa*, jak i historyczne podobieństwo definicji derywatów *sławić* i *sławić* pozwalają snuć przypuszczenia o jego polisemicznym charakterze.

Na marginesie warto zwrócić uwagę, że inny derywat: *wysłowić* jest czasownikiem prefiksальnym, którego bezprefiksальna podstawa (wyraz *słowić*) już nie funkcjonuje w zasobie leksykalnym polszczyzny. Zjawisko takie nie jest odosobnione – w staropolszczyźnie istniał wszak szereg par czasowników, z których do czasów obecnych zachowały się tylko prefiksальne derywaty (JANOWSKA, 2007: 78–83), przejęły one znaczenie podstawy i należy z punktu widzenia analizy synchronicznej uznać je bądź za niemotywowane, bądź za motywowane innymi częściami mowy (np. rzeczownikiem, jak w przypadku leksemu *wysłowić*, za którego podstawę współcześnie uznaje się wyraz *słowo*).

Derywaty rzeczownikowe

W panchronicznym gnieździe słowotwórczym leksemu *słowo* najwięcej niefunkcjonujących już derywatów stanowią rzeczowniki.

Zdrobnienia i zgrubienia

Pierwszym wartym uwagi niefunkcjonującym już derywatem rzeczownikowym od leksemu *słowo* jest jego zgrubienie, a mianowicie *słowsko* (*Nadąwszy głębę, nabrzmiate słowska gadał.* SW). Zgrubienia i zdrobnienia niosą w sobie znaczenie emocjonalności, ich wycofywanie zatem może świadczyć o coraz mniej emocjonalnym stosunku użytkowników języka do danego leksemu. Zdrobnienie jednak – *słówko* – nadal funkcjonuje w polszczyźnie i oznacza ‘małe krótkie słowo, krótką wypowiedź’ (SJPD). Od niego pochodzą derywaty *półśłówko*, *półśłoweczko*. *Słowo* niegdyś znaczyło także ‘wokabulę, wyraz z objaśnieniem znaczenia jego’ (SWil), którym najprawdopodobniej motywowane jest drugie znaczenie *słówka* (tylko w liczbie mnogiej) ‘wyrazy obcego języka wypisane z objaśnieniami’ (SJPD). We współczesnej polszczyźnie funkcjonuje jeszcze wyraz *słoweczko* ‘zdrobnienie od *słówko* w znaczeniu małe słowo, mała, krótka wypowiedź’ (SJPD), choć zdaje się stopniowo wycofywać z zasobu leksykalnego użytkowników języka.

Złożenia

Pośród nieistniejących już derywatów rzeczownikowych pochodzących od leksemu *słowo* największy odsetek stanowią złożenia – jest ich dziesięć. Sprowadzenie ich do jednego wspólnego mianownika i wskazanie pewnych cech ogólnych jest niemożliwe. Oczywiście formalnie są one podobne, ale nie o ich analizę formalną chodzi, lecz o spojrzenie z perspektywy semantycznej. Warto więc dokonać wyboru i omówić tylko kilka przykładów – takich, które wydają się najciekawsze. Wybór ten jest oczywiście subiektywny, trudno jednak w tym miejscu o przyjęcie innego kryterium.

Pierwszymi przykładami złożzeń, które warto przeanalizować, są derywaty *słoworóbstwo* i *słoworób*. Leksemy te są ciekawe, bo można dzięki nim pokazać pewne ryzyko tkwiące w porównywaniu wygasłych już leksemów ze współczesnym stanem polszczyzny. Intuicyjnie można stwierdzić, że leksem *słoworóbstwo* przestał funkcjonować, ponieważ zastąpił go wyraz *słowotwórstwo* – znane są wszak teorie o rywalizacji dwu synonimicznych określeń, z których jedno musi zostać w końcu wyparte z zasobu leksy-

kalnego. Należy podkreślić, że w dawnych słownikach (SW, SWil, SW) znajdujemy leksemy *słowotwórca*, *słowotwórczy* (także *słowotworny*), ale nie figuruje w nich wyraz *słowotwórstwo*, a *słowotwórczy* to przymiotnik od *słowotwórcy*, czyli ‘tego, który tworzy nowe wyrazy’ (SL). Po raz pierwszy *słowotwórstwo* uwzględnione zostało w SJPD, gdzie określone jest jako: 1. ‘nauka o budowie wyrazów’, 2. rzad. ‘tworzenie wyrazów’ (SJPD). Istotne jest, że autorzy słownika odnotowują oba interesujące nas rzeczowniki (*słowotwórstwo* i *słoworóbstwo*), zatem umieszczenie przy drugim znaczeniu *słowotwórstwa* kwalifikatora *rzadki* wskazuje na to, że leksem ten w tym znaczeniu funkcjonował bądź bardzo krótko, bądź jego użycie było silnie ograniczone.

Powstaje oczywiście pytanie, dlaczego rzeczownik *słoworóbstwo* wycofał się z języka. Leksemy z częstką *-róbstwo* pojawiły się dosyć późno (najwięcej jest ich właśnie w SJPD), niektóre z nich odnotowane są także w słownikach współczesnych. Wyrazy tego typu to (poza *słoworóbstwem*): *nieróbstwo* ‘spędzanie czasu na próżnowaniu, nie zajmowanie się niczym, leniuchowanie; niechęć do pracy, próżniactwo’ (SJPD); *rymoróbstwo* z kwalifikatorem *pogardliwy* ‘pisanie rymowanych utworów, wierszoklectwo’ (SJPD) (podczas kiedy *rymotwórstwo* dawniej oznaczało ‘pisanie wierszy, sztukę, twórczość poetycką, poezję’ SJPD); *wierszoróbstwo* z tym samym kwalifikatorem ‘pisanie (kiepskich) wierszy; rymotwórstwo’ (SJPD); *brakoróbstwo* ‘powodowanie braków w produkcji przez niedokładne, niesumienne wykonywanie pracy’ (SJPD); *groszoróbstwo* ‘ubieganie się, gonienie za zyskiem pieniężnym, robienie, gromadzenie pieniędzy, majątku’ (SJPD). Stwierdzić należałoby zatem, że człon *-róbstwo* z biegiem lat nabiera coraz wyraźniejszego negatywnego zabarwienia emocjonalnego.

Zmiany semantyczne, jakie zaszły w obrębie złożzeń z częstką *-róbstwo*, wyraźnie widać na przykładzie rzeczownika *nieróbstwo*. Leksem ten po raz pierwszy został odnotowany w SJPD, gdzie oznacza ‘spędzanie czasu na próżnowaniu, nie zajmowanie się niczym, leniuchowanie; niechęć do pracy, próżniactwo’: *Dnie spędzaliśmy na leżakach w błogim nieróbstwie* (Koźn., SJPD). Współcześnie w zasadzie leksem ten nie zmienił znaczenia, choć można mówić o nieco innym odcieniu semantycznym – wyraz ten stał się bardziej pejoratywny. Możemy przecież powiedzieć *śładkie lenistwo* czy *jak dobrze czasem sobie popróżnować*, jednak konotacje leksemu *nieróbstwo* z wyrazami o nacechowaniu pozytywnym raczej nie są możliwe, co potwierdza definicja zawarta w *Innym słowniku języka polskiego*: ‘nieróbstwo to nierobienie niczego i niechęć do jakiegokolwiek pracy. Słowo zwykle używane z dezaprobatą’. *Nieróbstwo* to przecież coś więcej niż tylko *niepracowanie* – faktem jest, że każdy nierób nie pracuje, ale nieprawdą byłoby stwierdzenie, że każdy, kto nie pracuje, jest nierobem. Derywat ten jest określeniem o większym ładunku negatywnej emocjonalności niż np. *leniuch* czy nawet *próżniak*.

Nie dziwi więc, że *słoworóbstwo* przestało funkcjonować w zasobie leksykalnym (gdyby w nim pozostało, zapewne zmieniłoby nieco swoje znaczenie. Być może zaczęłoby oznaczać tworzenie nowych wyrazów, ale w sposób zły, słaby, z różnych względów nieudany) i zostało zastąpione przez *słowotwórstwo* (warto zauważyć, że *tworzyć* jest wyrazem o bardziej wzniosłym znaczeniu niż *robić*). *Słowotwórstwo* zatem wyparło *słowróbstwo* i wypełniło jego pole semantyczne. Nie jest jednak jego absolutnym synonimem – jest to przede wszystkim językoznawczy termin naukowy. Oczywiście figuruje w słownikach znaczenie ‘tworzenie wyrazów’ (w SJPD z kwalifikatorem *rzadki*, w ISJP), ale można zaryzykować tezę, że jest ono podawane przez wzgląd na budowę tego złożenia, a nie ze względu na faktyczne funkcjonowanie w polszczyźnie tego leksemu w takim znaczeniu. W kompozycji z rzeczownikiem słowo czasownik *robić* został wyparty przez leksem *tworzyć* (bardziej wzniosły), ale nie wszedł na jego miejsce jako synonim absolutny.

O rywalizacji dwu rzeczowników (wyrazu rodzimego i zapożyczenia) można mówić także w przypadku leksemów *słoworód* i *etymologia*. Oba odnajdujemy już w SL: *etymologia*: ‘nauka dochodząca źródła i wywodu słów’; *słoworód*: ‘słowo pierwotne, z którego wywodzą się inne słowa’. Bazując jedynie na SL, nie można mówić jeszcze o wyraźnej rywalizacji, ponieważ każdy z omawianych leksemów oznaczał co innego. W SWil oraz SW leksem *słoworód* występuje już w dwu znaczeniach: ‘słowo pierwotne’ oraz ‘nauka o pochodzeniu słów’. *Etymologia* w obu tych źródłach leksykograficznych definiowana jest jako ‘źródłosłów’ oraz ‘nauka, mająca za przedmiot źródło i wywód wyrazu’. W SW przy drugim znaczeniu wyrazu *etymologia* pojawia się jako synonim leksem *słoworód*, tak jak w wyjaśnieniu *słoworodu* występuje *etymologia*, co potwierdza tezę o ich historycznej rywalizacji. W SJPD hasło *słoworód* (‘pochodzenie wyrazów, etymologia’) zostało opatrzone kwalifikatorem *przestarzały* i nie zostało już wymienione jako synonim leksemu *etymologia*. *Etymologia* wyparła zatem rywalizujący z nim przez pewien czas leksem *słoworód*.

Derywaty przymiotnikowe

W tej części artykułu przede wszystkim warto zwrócić uwagę na funkcjonowanie przymiotnika *słowny*. Nie jest to oczywiście jedyny przymiotnik w analizowanym gnieździe słowotwórczym, ale z pewnością jest w nim dominujący i jego ślad, wpływ i obecność widoczne są niemalże we wszystkich innych derywatach tej części gniazda.

Współcześnie leksem *słowny* ma dwa znaczenia: 1. ‘słowny to taki, który: 1.1 został wyrażony za pomocą słów, zwłaszcza w mowie, a nie np. za pomocą gestów lub symboli. 1.2 ma związek z wyrażaniem czegoś za pomocą

słów. 2. Ktoś, kto jest słowny, zawsze dotrzymuje danego słowa.' (ISJP). Oba znaczenia odnotowane są także w słownikach wcześniejszych (SWil, SW), ale dawniej funkcjonowały także inne sensory tego przymiotnika: 'dosłowny, literalny', *gram.* 'słowom służący, od słów pochodzący', 'przyrzekający, ale nie czyniący' (SWil), 'na czczych słowach tylko zasadzający się' (SW).

Warto zatrzymać się już przy pierwszej definicji. Ciekawe jest bowiem to, że przymiotnik *słowny* w znaczeniu 'wyrażony słowami' jest utożsamiany z przymiotnikiem *ustny*.

*W Koronie wyłączono testament **słowny czyli ustny**, dozwolono zaś tylko testamentu pisanego, wymagając obecności świadków wiary godnych* (J.W.B. Stężyński: *Prawo prywatne polskie*. Warszawa 1851, s. 335)⁵.

*Jest to powszechna rutyna śledztw rosyjskich, iż naprzód badają **słownie** i takowych zeznań przynajmniej treść spisują, a potem wymagają zeznań i odpowiedzi na piśmie dla przekonania się, czy zeznania **ustne** będą zgodne z zeznaniami na piśmie podanymi.* (R. Piotrowski: *Pamiętnik z pobytu na Syberii*. T. 1. Poznań 1861, s. 71).

Utożsamienie w dawnej polszczyźnie znaczeń przymiotników *słowny* i *ustny* powodowało, że każdy z nich wchodził w opozycję do przymiotnika *pisany*, tj. przymiotnik *słowny* także powiełał dziś wyłączną antonimię przymiotników *ustny* – *pisany*:

*Pierwszego rodzaju evidence właściwie są **pisane lub słowne**.* („Rozmaitości naukowe”. Nr 2. Kraków 1829, s. 42),

*tak zaraz przez umyślnego swego, **nie pisząc listu, słownie nam oznajmił*** (M. Matuszewicz: *Pamiętnik Marcina Matuszewicza, kasztelana brzesko-litewskiego: 1714–1765*. T. 1. Warszawa 1876, s. 233).

Współcześnie bliska niegdyś więź przymiotników *słowny* i *ustny* zaczyna stopniowo zanikać – przymiotnik *słowny* kojarzy się już raczej z *werbalnym*, inaczej *mówionym*, stawianym w opozycji do *niewerbalnego*, zatem wyrażanego za pomocą znaków, gestów (tę tezę potwierdzają definicje z ISJP). W opozycji do przymiotnika *ustny* stawia się raczej przymiotnik *pisany*: 'ustne jest to, co przekazywane jest za pomocą mowy, a nie na piśmie' (ISJP), stąd mowa o dwu różnych rodzajach opozycji, z których opozycja *słowny* – *niewerbalny* jest bardziej pojemna. Niemniej jednak widać

⁵ Materiał z tekstów XIX-wiecznych został wyekscerpowany za pomocą internetowej wyszukiwarki Google (opcja: Google Książki).

w przywołanym znaczeniu przymiotnika *słowny*, że *słowo* miało, i chyba nadal ma, w świadomości użytkowników języka sens w pierwszej kolejności związany z mówieniem ('słowny to taki, który został wyrażony za pomocą słów, **zwłaszcza w mowie**, a nie np. za pomocą pisma albo gestów czy symboli').

Wiadomo, że sam leksem *słowo* oznaczał dawniej także 'czasownik':

Słowo czyli czasownik oznacza stan lub działanie osoby lub rzeczy w pewnym czasie (Józef Muczkowski: *Grammatyka języka polskiego*. Kraków 1836, s. 2).

Nie dziwi zatem wycofanie się znaczenia przymiotnika *słowny* jako 'pochodzący od słów' (czyli odczasownikowy). To znaczenie odnotowuje jeszcze SJPD, ale już z kwalifikatorem *przestarzały* (*przestarz.* 'odnoszący się do czasownika, związany z czasownikiem'). Współcześnie w terminologii językoznawczej używane jest nadal określenie *odśłowny*, jako 'utworzony od podstawy czasownikowej' (SJPD).

Przymiotnik *słowny* utracił też dawną wartość 'dosłowny', potwierdzoną w cytatach:

*Niekiedy tłumacz przez zbyt **słowny przekład** nie jasno myśl oddaje.* („Biblioteka Warszawska. Pismo poświęcone naukom, sztukom i przemysłowi”. T. 1. Warszawa 1861, s. 142),

***Przekład** ten wyszedł z druku roku 1817 z tytułem powyżej wyrażonym. Zaleca się powszechnie dobrą polszczyzną, stylem mocnym związłym i jasnym, dokładnością i wiernością, chociaż po wielkiej części nie jest **słowny** i skraccany.* (J. Lelewel: *Polska, dzieje i rzeczy jej*. T. 18. Poznań 1865, s. 62).

Przymiotnikiem, który współcześnie także już wycofał się z zasobu leksykalnego, jest *codosłowny* 'dosłowny, słowo w słowo, co do słowa' (SW) (dziś znane jest tylko wyrażenie *co do słowa*). Wydaje się zatem, że przymiotniki te mogły być w określonym kontekście używane wymiennie. Oto kilka przykładów poświadczających funkcjonowanie leksemu *codosłowny* w XIX wieku:

*aż do podsunęcia artykułów, które **codosłownie** tłumaczone, mogłyby wypaść nieraz na niekorzyść istotną dla samychże ustawodawców.* („Biblioteka Warszawska. Pismo poświęcone naukom, sztukom i przemysłowi”. T. 2. Warszawa 1859, s. 17),

*aby (odpisując **codosłownie**) smak dobry ustalić i zdrową ugruntować krytykę.* (J. Kremer: *Listy z Krakowa*. T. 1. Kraków 1843, s. 46).

Jedno z głównych znaczeń przymiotnika *słowny* to ‘rzetelny, dotrzymujący słowa’. Jest ono, jak się wydaje, prymarne, tuż obok sensu ‘wyrażony za pomocą słów’. Można pokusić się o twierdzenie, że oba te znaczenia wzajemnie się uzupełniają. Świadczyć o tym może fakt, że przymiotnik *słowny* wiąże się z rzeczownikiem *słowo* w znaczeniu ‘mowa’, dlatego przede wszystkim jest kojarzony z czynnością mówienia, której przydaje się często znaczenie symboliczne. Tezę tę potwierdzają liczne związki frazeologiczne, jak np.: *trzymać kogoś za słowo*, *uwierzyć na słowo*, *dawać komuś słowo*. *Słowo* jako mówienie (obietnica, przyrzeczenie, zobowiązanie to przecież akty mowy o silnym znaczeniu symbolicznym) ma w sobie dużą wartość i jest (było?) silnie nacechowane symbolicznie, ale jego moc i rzeczywista funkcja ujawniają się dopiero wówczas, kiedy towarzyszą mu czyny, a zatem konkretne działania. Tak jak wierzone słowo, które dotychczas było wydarzeń minionych (np. relacje świadków w sądzie), tak też wymagano realizacji czynów wyrażonych słowami zapowiadającymi wydarzenia przyszłe. *Słowo* zatem jawi się tutaj jako silnie związane z konkretnym działaniem czy też wpływem – jako element kreujący rzeczywistość i nierozzerwalnie z nią związany.

W tym miejscu warto przyjrzeć się bliżej ciekawemu, niefunkcjonującemu już znaczeniu przymiotnika *słowny*: ‘na czczych słowach tylko zaszadzający się’ (SW) oraz ‘przyrzekający, ale nie czyniący’ (SWil). Definicje te odnotowane zostały w dwu różnych źródłach leksykograficznych, ale wydają się komplementarne i można traktować je jako odzwierciedlenie jednego sensu, stojącego w wyraźnej sprzeczności ze znaczeniem przymiotnika *słowny* jako ‘rzetelny, dotrzymujący słowa’. Być może należy zacząć od zanalizowania samego leksemu *słowo* w znaczeniu, od którego pochodzą przywołane sensy przymiotnika *słowny*, a więc od słowa jako ‘przyrzeczenia, obietnicy’. W SWil czytamy taką definicję: ‘przyrzeczenie, obietnica, zapewnienie, zrobienie nadziei w słowach, ustnie’. I dalej w przykładach różnych wyrażen z *słowem* znajdujemy takie sformułowania:

Nie da Bóg, abym zostać miała w słowie; t. j. nie dotrzymała obietnicy.

Na słowie kogo trzymać; łudzić obietnicami próżnymi, płacić komu samymi słowami.

Na słowie kogo zostawić; oszukać.

Na słowie zostać; widzieć się oszukanym.

W definicji tej oraz w przytoczonych przykładach widać, że omawiane znaczenie jest dopełniane negatywnym sensem obietnicy niespełnionej. Wydaje się to uzasadniać jedną z treści przymiotnika *słowny*, pozornie

negatywną. Pokazuje to, jak wielką wagę przywiązywano niegdyś do stawianych obietnic i jak bardzo negatywnie postrzegano ich niespełnienie, niewdrożenie w czyn.

Semantyka pejoratywnego znaczenia przymiotnika *słowny* zawiera się w funkcjonującym do czasów współczesnych przymiotniku *gołosłowny*. Przymiotnik ten to złożenie, powstałe ze związku wyrazowego *gołe słowo*, który odnotowany jest w SXVI w znaczeniu ‘sam, występujący bez uzupełnień, dodatków, komentarzy, nie obrobiony, pozbawiony symbolicznego znaczenia, bez pokrycia’ (SXVI). W słownikach odnotowujących leksykę z wieków późniejszych odnajdujemy już przymiotnik *gołosłowny*.

Z definicji i przykładów wynika, że jego znaczenie i konteksty, w których może się pojawić, na przestrzeni czasu zmieniły się. Należy bowiem mieć na uwadze fakt, że *słowny* w swoim przywołanym znaczeniu pejoratywnym odnosił się do pewnych cech człowieka, natomiast przymiotnik *gołosłowny* nie oznaczał dawniej cechy człowieka, lecz efekt ludzkiej działalności słownej. W SL odnajdujemy taką definicję przymiotnika *gołosłowny* (objaśniany łącznie z pochodnym od niego przysłówkiem *gołosłownie*): ‘w samych słowach zawarty, ustny’, np. *Niektóre miasta nie mają początku wolności swych innego, jak dobrowolną abo gołosłowną dziedzica wolą* (Ostr. Pr. Cyw. 1, 35). SWil także odnotowuje znaczenie tego przymiotnika tylko w odniesieniu do działalności słownej: ‘w samych słowach zawarty, ustny’, np. *obietnica gołosłowna*, podobnie jak SW: ‘na samych słowach oparty, niczym nie poparty’, *twierdzenie gołosłowne*. Leksem ten pojawia się w ostatnim z wymienionych słowników także w definicjach haseł: *bezpodstawny* (zarzut, wiadomość), *goły* (jako ‘sam tylko, bez dodatków’; *Słowa mi tylko gołe, nie pomoc dawali*. P. Koch.), *jałowy* (*gołosłowny, bezmyślny, banalny, bezduszny, suchy, bezbarwny, sztuczny, nieszczerzy, powierzchowny, udany: styl, pismo, niezasadny (sąd), prosty (dług)* oraz *pustosłowny*. Oto dwa przykłady z tekstów pochodzących z XIX wieku:

Dalszy zarzut jakoby twierdzenie, że złe mniejsze przestaje być złem, jeżeli nas ochrania od większego, było fałszywem, nie jest także usprawiedliwionym, a jako gołosłowny zostanie bez odpowiedzi. (Rosprawa między Oycem Mateuszem dominikanem krakowskim a Felixem Słowińskim... Wrocław 1829, s. 110),

*Niestety, ten spis autorów i książek jest prawie gołosłowny, ale tem przeto cenniejsze są tu i owdzie rozsiane króciuchne uwagi. (M. Zdzichowski: *Byron i jego wiek; studia porównawczoliterackie*. Kraków 1894–97, s. 60).*

Przymiotnik *gołosłowny* początkowo odnosił się jedynie do ludzkiej działalności słownej, łączył się z rzeczownikami typu: *zarzut, wyrok* –

nie był zatem określeniem używanym dla opisanego człowieka. Z czasem jednak przejął semantykę jednego ze znaczeń przymiotnika *słowny* jako tego, który ‘mówi, ale nie czyni’, rozszerzając swoje znaczenie i niejako wchłaniając przywołane znaczenie przymiotnika *słowny*. Współcześnie *gołosłowny* funkcjonuje w znaczeniach: 1. ‘Gołosłowne obietnice, zapewnienia, zarzuty itp. nie są poparte żadnymi faktami ani dowodami, a tylko wyrażone w słowach’. *Popętniliśmy błąd, zawierając gołosłownym, jak się okazało, zapewnieniom ministra*. 2. ‘Wyrażeniem żeby nie być gołosłownym lub żeby nie być gołosłowną poprzedzamy opinię, którą chcemy poprzeć to, co powiedzieliśmy wcześniej’. *Żeby nie być gołosłownym, przytoczę kilka liczb.* (ISJP). Widać więc, że obecnie przymiotnik ów może być używany zarówno do określenia człowieka, jak i pewnych „wytworów” czynności mówienia (np. obietnica, opinia). Wyraźne jest wobec tego wchłonięcie przez niego pejoratywnego znaczenia przymiotnika *słowny*. Tym samym *słowny* „uwolnił się” od znaczenia negatywnego, a *gołosłowny* zyskał wyraźniejszą semantykę i rozszerzył zakres użycia na nowe konteksty.

Wnioski

W artykule analizie poddana została tylko część derywatów – te, które zostały uznane za najciekawsze. Niemniej można na ich podstawie wyciągnąć kilka wniosków ogólnych.

Współczesne gniazdo słowotwórcze leksemu *słowo* jest uboższe od gniazda panchronicznego. *Słownik gniazd słowotwórczych współczesnego języka polskiego* pod redakcją Hanny Jadackiej odnotowuje 66 derywatów, w przedstawionym gnieździe panchronicznym znajduje się ich natomiast ponad 90 (dokładnie 93 derywaty, ale z pewnością nie są to wszystkie możliwe do odnotowania, ze względu na brak tomu SXVI dokumentującego leksemy na literę *s*). Derywaty, które trwają niezmiennie w gnieździe słowotwórczym leksemu *słowo*, stanowią zdecydowaną większość (wycofało się z użycia zaledwie około jednej trzeciej z nich). Należy jednak podkreślić, że zasób derywatów pochodzących od leksemu *słowo* ciągle się kurczy, ponadto rzeczownik ten nie tworzy nowych derywatów.

Przeprowadzona analiza pokazuje, jak zmieniają się pewne elementy języka, które pozornie wydają się w każdym momencie historycznym niezmiennie semantycznie. Dostrzeżenie jednak tych (nieraz subtelnych) różnic jest bardzo istotne, głównie dla właściwego rozumienia dawnych tekstów czy kontekstów, w jakich pojawiają się dane leksemy.

Podczas analizy gniazda słowotwórczego widać zatem, że bogacenie się zasobu leksykalnego języka jest powszechnie funkcjonującym mitem, co podkreśla Krystyna Kleszczowa (KLESZCZOWA, 2007: 60). Badaczka

zaznacza także, że „przy porównywaniu płaszczyzn czasowych znacznie więcej jest podobieństw niż różnic” (KLESZCZOWA, 2007: 61).

Źródła

- DŁUGOSZ-KURCZABOWA K., 2008: *Wielki słownik etymologiczno-historyczny języka polskiego*. Warszawa.
- ISJP – BAŃKO M., red., 2000: *Inny słownik języka polskiego*. Warszawa.
- JADACKA H., red., 2001: *Słownik gniazd słotwórczych współczesnego języka polskiego*. T. 2. Kraków.
- SBor – BORYŚ W., 2005: *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków.
- SBr – BRÜCKNER A., 1927: *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków.
- SJPD – DOROSZEWSKI W., red., 1958–1969: *Słownik języka polskiego*. Warszawa.
- SL – LINDE S.B., 1807–1814: *Słownik języka polskiego*. Warszawa.
- SStp – URBAŃCZYK S., red., 1953–2003: *Słownik staropolski*. Kraków.
- SXVI – MAYENOWA M.R., PEPŁOWSKI F., red., 1966: *Słownik polszczyzny XVI wieku*. Warszawa.
- SW – KARŁOWICZ J., KRYŃSKI A., NIEDŹWIEDZKI W., red., 1900–1927: *Słownik języka polskiego*. Warszawa.
- SWil – ZDANOWICZ A. et al., red., 1861: *Słownik języka polskiego*. Wilno.
- USJP – DUBISZ S., red., 2006: *Uniwersalny słownik języka polskiego*. Warszawa.

Literatura

- JANOWSKA A., 2007: *Polisemia staropolskich czasowników. Źródła, swoistość, konsekwencje*. Katowice.
- KLESZCZOWA K., 2007: *Słotwórstwo gniazdowe na usługach lingwistyki diachronicznej*. W: „Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego”. T. 52. Katowice, s. 59–72.
- KNAPIK K., 2010: *Gniazdo czasownika mniemać w historii języka polskiego*. „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza” nr 17 (37). Poznań, s. 193–203.
- MITRENGA B., 2010: *Gniazdo słotwórcze przymiotnika gorzki w historii języka polskiego*. W: REJTER A., red.: *Bogactwo polszczyzny w świetle jej historii*. T. 3. Katowice, s. 13–24.
- PASTUCHOWA M., 2007: *Dlaczego słotwórstwo leksykalistyczne? Ogląd faktów diachronicznych*. „LingVaria” nr 2 (4), s. 121–130.
- WAŚKOWSKI K., 2014: *Statość i zmienność polskiej leksyki animalistycznej. Nazwy zwierząt w historii języka polskiego*. Praca doktorska (maszynopis). Katowice.

Karolina Tomala

Panchronic Word-formative Nest of Lexeme *słowo*

SUMMARY

The article presents and analyzes a panchronic word-formative nest, whose center constitutes the lexeme *słowo*. Derivatives of verbs, nouns and adjectives have been analyzed here successively. Each section describes changes that have occurred over time in both the lexis belonging to the family of discussed words and the semantics of selected lexemes. As it turns out, throughout history the formative nest of the lexeme *słowo* has undergone transformations, which has been connected with part of the derivatives becoming obsolete and the structure of many others undergoing semantic changes.

Karolina Tomala

Panchronisches wortbildendes Nest vom Lexem *słowo*

ZUSAMMENFASSUNG

In ihrem Artikel präsentiert und analysiert die Verfasserin das panchronische wortbildende Nest, dessen Zentrum das Lexem *słowo* ist. Untersucht werden der Reihe nach verbale, nominale und adjektivische Derivate. In jedem Teil werden Änderungen geschildert die mit der Zeit sowohl in der Lexik der zu untersuchten Wortfamilie, als auch in der Semantik von ausgewählten Lexemen stattfanden. Wie es sich herausstellt, unterlag das Nest vom Lexem *słowo* Veränderungen, was sowohl mit dem Zurückziehen von einigen Derivaten als auch mit semantischen Veränderungen innerhalb der Struktur von mehreren von ihnen verbunden war.